

Діалог із Біблією в поезії Лесі Українки (на матеріалі збірки «Думи і мрії»)

Мета статті – інтерпретація глибинних смислів низки ідей у поезії Лесі Українки, які постали в результаті діалогу авторки з текстом Святого Письма. Для досягнення поставленої мети у розвідці використано герменевтичний підхід, що передбачає інтерпретацію біблійних інтекстів у творах Лесі Українки в межах культурно-історичного та філософського контексту.

Зазначено, що у поетичній збірці «Думи і мрії» письменниця переосмислює події Старозавітної історії; зосереджує увагу на мотивах блукання, гріха, жертви; біблійних образах пророка, пустелі, ангелів; Євангельських образах терену і тернового вінця; її цікавить сутність взаємозв'язку світла й темряви, форми і хаосу, любові й ненависті. Зауважено, що антитетичність низки мотивів лірики Лесі Українки дає підставу вести мову про дуалістичну природу світосприйняття поетеси. Водночас зроблено припущення про здатність ліричної героїні поезії «Грішниця», позиція якої близька авторці, до «раціональної» віри в низку соціальних ідей, провідне місце серед яких належить ідеї свободи. Зазначено, що, переосмислюючи Старозавітні події в поезії «У пустині» та проводячи паралель між історією Ізраїлю та України, авторка веде мову не лише про національне поневолення. У творі також ідеться про такі основоположні проблеми людської екзистенції, як провина, страх, відчай, безпорадність, що постають у «межових ситуаціях» і сприяють прийняттю доленосних рішень, свідомому вибору свободи.

Досліджено зокрема джерела мотиву жертви в поезії Лесі Українки та пов'язаного з ним мотиву любові й ненависті. Зазначено, що зацікавлення письменницею темою жертвовності має психологічне підґрунтя, та, разом з тим, пов'язане із першоджерелом – Біблією.

Проаналізувавши поезії Лесі Українки, що складають збірку «Думи і мрії», можемо висувати, що основний спосіб реалізації діалогу з Книгою Книг в ліриці Лесі Українки – трансформація сюжетів та образів, джерелом яких є Біблія, а також включення в тексти біблійних цитат, алюзій, ремінісценцій. Звернення письменниці до тексту Святого Письма постає способом переосмислення важливих філософських, етичних та емоційно-психологічних проблем.

Ключові слова: Леся Українка, Біблія, збірка «Думи і мрії», гріх, жертва, світло, темрява, любов, ненависть.

Вступ

Як відомо, кінець XIX – початок XX століття у Європі проходив під знаком провідних ідей матеріалізму, позитивізму, філософії Ф. Ніцше, психоаналізу З. Фрейда. Процеси секуляризації усіх сторін суспільного життя призвели до витіснення релігії наукою, раціональним мисленням, світською етикою. Разом з тим, зростає зацікавлення Біблією у літературі: у світ виходить низка творів, у яких текст Святого Письма переосмислюється, трансформується та десакралізується (твори Е. Ренана, О. Уайльда, А. Франса). У такому контексті Біблія переважно сприймається не як священна книга, що містить Боже Одкровення, а як феномен культури.

Творчі шукання Лесі Українки, починаючи від її перших поетичних спроб, цілком відповідали духові часу. Біблія, що вражала молоду авторку своєю «дикою грандіозною поезією» (Українка Леся, 2021: 11, 180)¹, стала постійним джерелом сюжетів, образів та мотивів для її поетичних творів.

Рецепція біблійної тематики у творчості Лесі Українки вивчалась низкою дослідників. У більшості розвідок ця тема або розроблялася частково, в контексті ширшої проблематики (праці В. Сулими, В. Антофійчука, А. Нямцу І. Бетко, А. Бичко), або ж акцентувалося на біблійній / християнській проблематиці головно драматичної спадщини авторки (розвідки Н. Банацької, М. Кудрявцева). Окремі аспекти проблеми рецепції Біблії в творчості Лесі Українки ставали об'єктами студій В. Агеєвої, Т. Гундорової, М. Моклиці, Я. Поліщука, С. Кочерги, Г. Левченко. Отож, дослідження особливостей рецепції біблійних сюжетів, образів та мотивів саме в ліриці Лесі Українки є темою ще недостатньо розробленою. Відповідно, **мета** цієї розвідки – інтерпретація глибинних смислів тих ідей у поезії збірки «Думи і мрії», які постали в результаті діалогу авторки з текстом Святого Письма.

Теоретико-методологічна база

Для досягнення поставленої мети у розвідці використано герменевтичний підхід, що передбачає інтерпретацію біблійних інтекстів у творах Лесі Українки в межах культурно-історичного та філософського контексту.

---

¹ Покликаючись на це видання далі в статті, вказуємо в дужках том і сторінку.

Виклад основного матеріалу

До поетичної збірки «Думи і мрії» увійшло шість поезій, у яких письменниця переосмислює біблійний текст. Слід зазначити, що об'єктом авторської художньої трансформації однаковою мірою постають як Старозавітні, так і Євангельські сюжети, образи й мотиви: інтерпретація теми блукання пустелею Ізраїльського народу, образи світла й темряви, ангелів, тернового вінця, мотиви гріха, жертви, братерської любові та ін.

Зокрема, низка алюзій на Євангеліє у поезіях Лесі Українки («Поет під час облоги», «Північні думи») пов'язана з образами терену та тернового вінця, який у християнській традиції є символом страждання, мучеництва, Христової жертви. Зокрема, у Євангелії від Матвія читаємо: «І, сплівши з тернини вінок, поклали Йому на голову» (Від Матвія 27:29)¹.

Авторка вдається до емоційно-психологічного переосмислення цього образу на рівні особистісного досвіду. Шлях поета до слави сприймається Лесею Українкою в ореолі мучеництва:

І вабить їм очі великая слава,
Якої не дасть перемога кривава, –
В надії на неї терновий вінець
Прийма молоденький співець (5, 150).

Проте, власний екзистенційний вибір молодого поетесою вже здійснений:

Годі тепера! ні скарг, ані плачу,
Ні нарікання на долю, — кінець!
Навіть і хвилю ридання гарячу
Стримать спроможусь. Нестиму вінець,
Той, що сама положила на себе (5, 146).

Разом із доленосним рішенням прийняти терновий вінець як символ жертвності приходять і усвідомлення власної сакральної місії: «*Ти блискавицею мусиш світити у тьмі...*» (5, 146). Здійснення подібного вибору для авторки передбачає поєднання свідомого цілепокладання з містичним прозрінням зі сфери ірраціонального. Тому саме у Святому Писанні Леся Українка відшукує відповідні аналогії, згадуючи про чудесне явлення Бога Ізраїльському народу у вигляді вогняного стовпа, що вказував шлях із неволі:

---

¹ Тут і далі посилання на Біблію у перекладі І. Огієнка (1962).

Мріє новая! твій голос і крила огнисті
 Ваблять мене, я піду за тим світлом ясним
 Через простори і дикі дороги тернисті,
 Так, як Ізраель ішов за стовпом огняним (5, 146).

У Старозавітній книзі Вихід так описано це містичне явище: «А Господь ішов перед ними вдень у стовпі хмари, щоб провадити їх дорогою, а вночі в стовпі огню, щоб світити їм, щоб ішли вдень та вночі» (Вихід 13:21).

До біблійного мотиву блукання пустелею авторка звертається також у поезії «У пустині». Цей твір, в якому згадуються Ветхозавітні події, сприймається як паралель до української історії: подібно до розрізнених колін Ізраєлевих, колишніх єгипетських рабів, яким, внаслідок сорокарічних блукань пустелею, вдалося об'єднатися в єдиний народ та віднайти спільну мету, українцям також необхідно, *«приславши в серці гадину зневір'я»*, прагнути до визволення заради майбутнього. Тут Леся Українка переосмислює символічний зміст Біблії як метаісторії, звертаючись до архетипних структур і тих фундаментальних цінностей, які пронизують увесь масив священної історії, до яких людство повертається знову і знову. Йдеться про особливу роль Біблійного історизму: «Писання не є наукове повідомлення про те, що було у минулому... Основне історичне провіщення Біблії – у вузлових реальностях (Творіння, створення Старо- і Новозавітної церкви, Боготілення, Воскресіння)»... Крім того, деякі аспекти Священної історії виходять за рамки історичної історіографії, розкривають метаісторію, глибинний смисл історичного процесу...» (Мень, 2002: 576).

Тема аналогій між богообраним та українським народами у творчості Лесі Українки розроблялася низкою дослідників (А. Бичко, Н. Банацька, І. Бетко, Г. Левченко, І. Набитович, С. Кочерга). І. Набитович зокрема вважає, що у поезії «І ти колись боролась, мов Ізраїль, Україно моя!..» «мисткиня власне хотіла залишити ключ для цілого ряду її творів (відкрито демонструючи паралель між неволею Ізраїлю та російською окупацією України)» (Набитович, 2018: 35).

Переосмислюючи події священної історії в поезії «У пустині», авторка насправді веде мову не лише про неволю рідного народу. Гадаємо, тут також ідеться про такі основоположні проблеми людської екзистенції як провина, страх, відчай, безпорадність, що постають в ситуаціях «на межі». За К. Ясперсом, «межові ситуації»

дозволяють людині перейти від «несправжнього» буття до справжнього, вилучають її з полону повсякденної свідомості. На думку вченого, саме ситуації «на межі» маркують стан між психічним захворюванням і душевним стражданням. Людина знаходить себе в напрузі межових ситуацій, що вимагають від неї рішучості. Саме безвихідь такої ситуації породжує рішучість та в подальшому звільняє свідомість від жаху (Ясперс, 2013).

У подібній «межовій ситуації» опиняється єврейський народ у поезії Лесі Українки «У пустині». Уже сама назва твору виразно підкреслює трагічність описаних подій. Простір пустелі у Біблії постає місцем зла й небезпеки, розгубленості та духовного занепаду. На шляху з Єгипту в Ханаан народ Ізраїлю блукав «пустинею, яка збуджує страх, де вуж, сараф, і скорпіон, і висохла земля, де немає води...» (Повторення Закону 8:15). У цьому зловісному просторі відбувається низка трагічних подій (Боже прокляття й покарання за зневіру, смерть пророка, який був провідником і духовним лідером народу), що посилюють страх і сум, гостре почуття самотності й відчаю:

<...> Ми сами
Зосталися у сій німій пустині.
Тепер куди? На схід? на захід сонця?
На північ? на полудне? Все одно!
Лягти б отут, на сей пісок гарячий,
І ждати, поки вихорь налетить
І нам насипле золоту могилу (5, 200).

Проте, саме така ситуація «на межі» і страх, породжений нею, призводять до глибинних внутрішніх змін у блукаючих пустелею людей: під впливом потрясінь вони стають здатними до прийняття рішень, відмовляються від «несправжнього», ілюзорного існування на користь реального буття, обираючи таким чином свободу:

Ми підемо пісками навмання,
Приспавши в серці гадину зневір'я,
Одважно дивлячись дочасній смерті в очі (5, 200).

Як алюзія на біблійного «Ангола, що вигублював» з першої книги Хроніки сприймається образ Ангела помсти з однойменної поезії Лесі Українки:

Він промовля мені слова страшні й великі,
В руках палає меч осяйний, огневий,

І в серці, наче поклик бойовий,
Здіймаються у мене співи дикі.
«Слова, слова, слова! – на них мій гість мовляє, –
Я ангел помсти, вчинків, а не слів <...> (5, 162).

У Біблії читаємо: «І послав Бог Ангола до Єрусалиму, щоб знищити його. А коли він нищив, Господь побачив і пожалував про це лихо. І сказав Він до Ангола, що вигублював: Забагато тепер! Попусти свою руку! <...> І підняв Давид очі свої та й побачив Господнього Ангола, що стояв між землею та між небом, а в руці його був витягнений меч, скерований на Єрусалим <...>» (1 Хроніки 21:15).

Мотив жалю та відмови від помсти, який постає провідним у цьому біблійному уривку, повторюється і в поезії Лесі Українки, щоправда в іншій інтерпретації:

Він подає свій меч, я хочу взяти зброю,
Але не слухає мене моя рука,
І лютість огнева із серця геть зника:
«Іди, – кажу йому, – я не піду з тобою.
Не жаль мені життя, а жаль тії людини,
Що у мені живе, що бачу я в другіх <...> (5, 163).

У внутрішній боротьбі ліричної героїні перемогу отримує любов та людяність: не бажаючи здійснювати помсту, вона відмовляється від меча.

Мотив протистояння світла й темряви переосмислено авторкою у поезії «Fiat pox». «Тьма» тут постає як хаос, що породжує голод, муки, жах:

«Хай буде тьма!» – сказав наш Бог земний.
І стала тьма, запанував хаос,
Немов перед створінням світа. Ні, ще гірше
Був той хаос, бо у ньому були
Живі створіння, їх давила тьма (5, 163).

А світло, як джерело життя, стає символом визволення від панування «царя тьми»: «...Часами розлягалось / У темряві гукання: «Світла! Світла!» (5, 164).

Поняття *світло* і *тьма* складають одну з головних антиномій у біблійному тексті. Світло було явлене Богом у перший день творіння: «...І сказав Бог: Хай станеться світло! І сталося світло.. І побачив Бог світло, що добре воно, і Бог відділив світло від темряви...» (Буття 1:

1–5). Темрява – це знак небуття, смерті. Бог, який Сам є світлом і життям, первинно протистоїть небуттю і пільмі. Уподібнення Бога світлу в Біблії є постійним. Пророцтво Ісаї про Спасителя – це пророцтво про світло: «Народ, який в темряві ходить, Світло велике побачить, і над тими, хто сидить у краю тіні смерті, Світло засяє над ними!» (Ісаїя 9:2). Темрява – лише форма існування, в якій світло ще не виявлене: «Бог є світло» (1-е Івана 1: 5).

У Біблії уявлення про влаштування буття нерідко втілено в образах світла й темряви. За аналогією протистоять один одному добро і зло: «Бо чекав я добра, але лихо прийшло, сподівався я світла, та темнота прийшла...» (Йова 30:26); любов і ненависть: «Хто говорить, що він пробуває у світлі, та ненавидить брата свого, той у темряві досі» (1-е Івана 2:9); праведність і беззаконня: «А путь праведних ніби те світло ясне, що світить все більше та більш аж до повного дня! Дорога ж безбожних як темність: не знають, об що спотикнуться...» (Приповісті 4: 18–19).

Леся Українку цікавить сутність взаємозв'язку любові й ненависті – не як абстрактних понять, а як дієвих актів. Ця тема вперше звучить саме в поезіях, що ввійшли до циклу «Невільничі пісні» збірки «Думи і мрії» (у віршах «Грішниця» та «Товаришці на спомин»): «*Що ж! тільки той ненависти не знає, / Хто цілий вік нікого не любив!*» (5, 152). Пізніше авторка розвиватиме її в драматичних творах («Одержима», «На полі крові»).

За словами Е. Фромма, дуалістична теорія, в межах якої природа людини розглядається як така, що перебуває під впливом двох потужних протилежних сил – добра і зла, впродовж віків була основою «<...> багатьох релігійних та філософських систем». Тому «життя і смерть, любов і боротьба, день і ніч, біле і чорне, Ормузд і Аріман – це лише декілька з можливих символічних формулювань цієї полярності» (Фромм, 1992: 123).

Антитетичність низки мотивів ранньої лірики Лесі Українки дає підставу вести мову про дуалістичну природу світосприйняття молодій авторки, що виявляється у протиставленні в її творах світлого і темного первнів, форми та хаосу, любові й ненависті. Водночас, варто наголосити на особливій злитості форми й змісту в поетичному самовираженні.

Поезія «Грішниця» пронизана біблійними цитатами й алюзіями. Уже сама назва твору відсилає до Святого Письма, звідки й походять

поняття *гріх*, *грішник*. Зокрема, в Євангелії сказано: «Кожен, хто чинить гріх, чинить і беззаконня. Бо гріх то беззаконня» (1-е Івана 3:4). Проте, у творі Лесі Українки це слово втрачає негативну конотацію, набуваючи протилежного значення: грішницею тут постає дівчина, яка здійснює героїчний вчинок в ім'я свободи власного народу. Таким чином, мотив гріха, що постає провідним у цій поезії, розглядається в площині парадоксальності. В авторській інтерпретації акт жертвності, самоофіри як вищого сенсу життя, що здійснюється ліричною героїнею поезії «Грішниця» з любові до батьківщини, протиставляється традиційному уявленню про гріх – беззаконня, вчинок, що порушує Божу волю, заповіді любові й всепрощення: «Ви чули, що сказано: Люби свого ближнього, і ненавидь свого ворога. А Я вам кажу: любіть ворогів своїх, благословляйте тих, хто вас проклинає, творіть добро тим, хто ненавидить вас, і моліться за тих, хто вас переслідує» (Від Матвія 5: 43–44).

У сприйнятті ліричної героїні поезії Лесі Українки «Грішниця» любов і ненависть – це полярні почуття, які характеризують ставлення людини до рідних, свого народу й батьківщини та, відповідно, до її ворогів. Осягнення суті християнської любові, що здатна знімати опозиційність любові-ненависті, можливе лише в поєднанні з глибокою вірою. Лірична героїня вірша зізнається у відсутності подібних переконань: «Хотіла я спершу, як ти, піти в черниці, / У сестри милосердні, та для сього / Потрібна віра, – я її не мала» (5, 158).

Тобто, для світосприйняття дівчини-грішниці не властива віра в Бога як така, що заснована «на емоційному підпорядкуванні ірраціональному авторитету» (Фромм, 1992:119). Спираючись на твердження Е. Фромма про те, що людина не може жити без віри (Фромм, 1992:119–120), та на його обґрунтування існування двох типів віри: ірраціональної та раціональної¹, можна припустити, що вчинками Хворої керує «раціональна» віра в певні соціальні ідеї: любові, розуму, справедливості, провідне місце серед яких належить ідеї свободи. Звідси й прагнення дівчини власними активними діями вплинути на те становище поневолення, в якому опинилися вона і її

¹ У праці «Людина для себе» Е. Фромм міркує над сутністю феномену віри: «Якщо ірраціональна віра визнає щось істинним, тому що так велить авторитет або більшість, то раціональна віра закорінена в незалежному переконанні, заснованому на власному плідному спостереженні і роздумах людини» (Фромм, 1992:120).

народ. Такий висновок видається доцільним, особливо враховуючи твердження про те, що «раціональна» віра «не може бути пасивною і повинна бути вираженням справжньої внутрішньої активності» (Фромм, 1992:121).

Діалог пораненої дівчини-грішниці й приставленої їй доглядати Черниці – це полеміка молодої авторки з Біблією, а саме з тими основоположними засадами християнства, що вимагають любові-всепрощення до ворогів, смирення й покори. На думку В. Антофійчука, «<...> ставлення Лесі Українки до християнства не завжди було однозначним, не позбавлене воно протиріч і сумнівів, але сповнене постійних пошуків істини, котра народжувалася у гарячих дискусіях і гострій полеміці митця із власним “Я” аналітика, а інколи й у неприйнятті уже готових висновків. Невипадково у творах Лесі Українки, де порушуються проблеми християнства, домінує дискусійне начало, боротьба полярних світоглядів, одверте декларування позицій персонажів» (Антофійчук, 2009: 227). Поезія «Грішниця» ілюструє подібну ситуацію.

В образі Черниці уособлено всі найкращі риси, що характеризують істинно християнське світосприйняття: щира віра, любов до ближнього, милосердя, співчуття, прагнення жити згідно заповітів Христа. Зазначимо: хоча з діалогу стає зрозуміло, що Лесі Українці внутрішньо ближча позиція Грішниці, проте й ідеали, які відстоює Черниця, не викликають абсолютної негації в авторки поезії. Навіть більше, її образ змальований таким чином, що викликає симпатію і повагу. Зі співчуттям і щирим прагненням врятувати «заблукану душу» звертається Черниця до Хворої:

Вгамуйся, бідна сестро, помолися
Зо мною вкупі Богові святому <...>
Сльозами змий оту лихую пляму,
Що положив гидкий, ворожий замір.
Аби простив тебе Суддя небесний,
А суд земний для праведних – ніщо (5, 155–156).

Проте, для людини, свідомість якої відкидає будь-які релігійні догмати, ці слова не мають ніякого сенсу:

<...> суд не страшний для мене, –
Небесний чи земний, для мене все одно, –
Однакові для мене рай і пекло,
Бо я не вірю в них (5, 156).

Опозиційність світоглядних настанов учасниць діалогу-полеміки згладжується за допомогою концепту *любов*. «У всіх людей одна є спільна мова – / *Братерська любов*» (5, 135), – наголошує Черниця.

Хвора також веде мову про це почуття, проте, у її сприйнятті воно здатне пов'язуватись зі своєю протилежністю:

Ти все згадуєш любов,
Вона й моя наставниця єдина.
Мене любов ненависти навчила,
Колись і я була, як ти, лагідна, тиха
І вірила в братерську любов <...> (5, 157).

Дівчина не може досягнути суті християнської любові – всепрощення, здатного охопити всіх, не лише ближніх, але й ворогів. До тих, що поневолили рідну землю, вона відчуває лише ненависть і жагу помсти. У прагненні навернути Хвору до віри Черниця підкріплює свої аргументи цитатами з Біблії: «*Ніхто даремне в Господа не гине, / Без волі Божої і волос не спаде*» (5, 156). У Діях Апостолів сказано: «Тому то благаю вас їжу прийняти, бо це на рятунок вам буде, бо жадному з вас не спаде з голови й волосина!» (Дії 27:34).

Грішниця непохитна у своїх переконаннях, і також апелює до тексту Святого Письма: «*Чернице, спогадай: стоїть у вашій книзі: / «Ніхто не має більшої любові, / Як той, хто душу поклада за друзів своїх»*» (5, 160). Ось як звучать ці слова Христа в Євангелії: «Оце Моя заповідь, щоб любили один одного ви, як Я вас полюбив! Ніхто більшої любові не має над ту, як хто свою душу поклав би за друзів своїх» (Від Івана 15:13). У цьому уривку йдеться про жертвність як втілену любов, про наслідування шляху Христа, його жертву заради людей. Авторка вкотре створює парадоксальну ситуацію: обґрунтовуючи мотиви свого грішного з християнської точки зору вчинку, Хвора посилається на слова Христа, більше того, у її сприйнятті людська жертвність заради вищих ідеалів за суттю не відрізняється від самопожертви Сина Божого.

Тему жертвності й пов'язаних із нею амбівалентних почуттів любові й ненависті, яка актуалізується у поезії «Грішниця», пізніше у різних варіаціях авторка розроблятиме в низці ліричних творів («Завжди терновий вінець», «Не дорікати слово я дала», «Дочка Ієфая», «Жертва»), а в драматургії реалізує як одну з головних

(«Одержима», «Руфін і Прісцілла», «Йоганна жінка Хусова», «Дон Жуан», «Адвокат Мартіан», «Лісова Пісня» «Іфігенія в Тавриді»). А. Гозенпуд з цього приводу зауважив: «Письменниця у своїх віршах не лише висуває теми, аналогічні до тих, що становлять основу її драматургії, але й використовує свій улюблений згодом прийом показу сутички двох непримиренно ворожих світоглядів, саме на цьому ідейному конфлікті базуючи розвиток усєї образної системи твору» (Гозенпуд, 1947: 11–12).

Проблема зацікавлення Лесею Українкою темою життя як самопожертви вимагає окремого дослідження. У межах цієї розвідки варто наголосити лише на деяких аспектах. Спроби знайти раціональне пояснення природи подібного зацікавлення за логікою спрямовують у царину психології. Слід зазначити, що класики психоаналізу З. Фройд, Г. Юнг та Е. Фромм джерела релігійної свідомості вбачали в психологічних структурах індивіда та колективного цілого.

Зокрема, за Е. Фроммом, прагнення принести себе в жертву постає виявленням деструкції, нелюбові до себе, тобто одним із виявів поруху до смерті. На думку вченого, вибір між життям і смертю – «це альтернатива поміж плідністю і деструктивністю, силою і безсиллям, чеснотою і беззаконням. Відповідно до засад гуманістичної етики, всі злі прагнення спрямовані проти життя, а все добре служить збереженню та утвердженню життя» (Фромм, 1992: 123). У праці Е. Фромма «Людина для себе» йдеться про розрізнення двох видів ненависті: ірраціональної, «обумовленої характером», що виявляється у «безперервній готовності ненавидіти, яка живе всередині людини» (Фромм, 1992: 123), і раціональної, «реактивної». «Реактивна, раціональна ненависть – це реакція людини на загрозу <...> свободи, життя, ідеї <...> Раціональна ненависть <...> є емоційним еквівалентом дії, <...> вона виникає як реакція на життєву загрозу, і зникає, коли загроза усунута; вона не протистоїть, а супроводжує прагненню до життя. <...> Ірраціональна ненависть закорінена в характері людини... вона звернена як на інших людей, так і на самого носія ненависті <...> Ненависть до самих себе зазвичай раціоналізується як жертвність, безкорисливість, аскетизм або як самозвинувачення і відчуття неповноцінності» (Фромм, 1992: 123–124). Таким чином, прагнення людини принести себе в жертву

Е. Фромм пов'язує з ненавистю – руйнівною силою, що є виявом поруху до смерті, на відміну від любові – сили, яка утверджує життя.

Зазначені твердження Е. Фромма дають підставу розглядати позицію ліричної героїні поезії «Грішниця» як таку, що спричинена раціональним типом ненависті, оскільки вона викликана загрозою свободі. Разом з тим, готовність дівчини жертвувати собою, хай навіть і заради високої мети, постає виявом деструктивної сили, пов'язаної з нелюбов'ю до себе.

Пошук джерел жертвності поза сферою науки знову повертає нас до сакрального тексту Біблії, в якому мотив жертви ілюструє еволюцію у відносинах людства з Богом: від жертвопринесення тварин, що було жестом поклоніння, вдячності, прохання, покути до єдиної досконалої жертви за гріхи світу, яку склав на Хресті Син Божий. У Євангелії від Матвія сказано: «Так само й Син Людський прийшов не на те, щоб служили Йому, а щоб послужити, і душу Свою дати на викуп за багатьох!» (Від Матвія 20:28). У християнській парадигмі жертвність заради вищих цінностей – блага ближнього або для їх порятунку постулюється як високе альтруїстичне почуття. Саме таке сприйняття характеризує ліричну героїню поезії «Грішниця», для якої свобода постає цінністю вищою за життя. Заради свободи вона готова не лише здійснити вчинок, що має призвести до смерті ворогів-поневолювачів, але й пожертвувати собою. Таким чином, авторка твору відкидає основну суть християнської жертвності, що базується на любові-всепрощенні, приймаючи лише її зовнішню форму.

Наукова новизна

Розвідка є спробою нового прочитання поетичного доробку Лесі Українки, що увійшов до збірки «Думи і мрії»: інтерпретації, заснованої на аналізі діалогічної взаємодії художніх творів із Біблією. Через співвіднесеність із біблійним текстом виявлено сутнісні характеристики тих смислових пластів поезій, які розкриваються внаслідок авторського переосмислення біблійних образів і мотивів.

Висновки

Проаналізувавши поезії Лесі Українки, що складають збірку «Думи і мрії», можемо виснувати, що діалог поетеси із Святим Письмом реалізується через низку біблійних сюжетів, мотивів, алюзій, образів, які з новою силою звучатимуть пізніше у її ліриці та драматичних творах. До таких відносимо мотиви гріха, жертви,

любові – ненависті, світла – темряви; сюжети, пов'язані з історією богообраного народу, образи терену й тернового вінця. Звертаючись до Біблії, авторка переосмислює важливі філософські, етичні та емоційно-психологічні проблеми, серед яких питання сутності любові та самопожертви як акту її найвищого вияву здобулось на особливу увагу письменниці.

Література

- Антофійчук, В. (2009). Християнський контекст творчості Лесі Українки. *Народознавчі Зошити*, 1-2, 225–229.
- Гозенпуд, А. (1947). *Поетичний театр: Драматичні твори Лесі Українки*. Київ: Мистецтво.
- Мень, А. (2002). *Историзм Священного Писания. Библиологический словарь*. Т.1. Москва: Фонд им. А. Меня.
- Набитович, І. (2018). Українські проєкції мотивів Єгипетської та Вавилонської неволі у драмах Лесі Українки. *Roczniki humanistyczne*. LXVI, 7. DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rh.2018.66.7-3>
- Українка, Леся. (2021). *Повне академічне зібрання творів у 14 томах*. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки.
- Фромм, Э. (1992). *Человек для себя: Исследование психологических проблем этики*. Минск: Коллегиум, 1992.
- Ясперс, К. (2013). *Духовная ситуация времени*. Москва: АСТ.

References

- Antofiichuk, V. (2009). Khrystyianskyi kontekst tvorchoosti Lesi Ukrainky [The Christian context of Lesya Ukrainka work]. *Ethnographic notebooks*, 1-2, 225–229 (in Ukrainian).
- Hozenpud, A. (1947). *Poetychnyi teatr: Dramatychni tvory Lesi Ukrainky* [Poetic Theater: Dramatic works by Lesya Ukrainka]. Kyiv: Mystetstvo (in Ukrainian).
- Men', A. (2002). Istorizm Svjashhennogo Pisanija. [Historicism of Holy Scripture. Bibliological dictionary]. In: *Bibliological dictionary Volume 1*. Moscow: Fond im. A. Menja (in Russian).
- Nabytovych, I. (2018). Ukrainski proiektzii motyviv Yehypetskoj ta Vavylonskoj nevoli u dramakh Lesi Ukrainky [Ukrainian projections of motifs of Egyptian and Babylonian captivity in Lesya Ukrainka's dramas]. *Roczniki humanistyczne*. LXVI, 7, DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rh.2018.66.7-3> (in Ukrainian).
- Ukrainka, Lesia. (2021). *Povne akademichne zibrannia tvoriv* [Complete academic collection of works]. Lytsk: Lesya Ukrainka Volyn National University (in Ukrainian).
- Fromm, Je. (1992). *Chelovek dlja sebja: Issledovanie psihologicheskijh problem jetiki* [Man for Himself: An Inquiry Into the Psychology of Ethics]. Minsk: Kollegium, (in Russian).

Jaspers, K. (2013). *Duhovnaia situacija vremeni* [The Spiritual Situation of Our Time]. Moscow: ACT (in Russian).

Liudmyla Zhvania. Dialogue with the Bible in the Poetry of Lesya Ukrainka (based on the collection "Thoughts and Dreams"). The purpose of the article is to interpret the deep meanings of a number of ideas in the poetry of Lesya Ukrainka, which appeared as a result of the author's dialogue with the text of the Holy Scriptures. To achieve the goal, the research used a hermeneutic approach, which involves the interpretation of biblical contexts in Lesya Ukrainka's works within the cultural, historical and philosophical context. It is noted that in the poetic collection "Thoughts and Dreams" the writer rethinks the events of Old Testament history; focuses on the motives of wandering, sin, sacrifice; biblical images of the prophet, the desert, angels; Gospel images of thorns and crowns of thorns; she is interested in the essence of the relationship between light and darkness, form and chaos, love and hate. It is noted that the antithetical nature of a number of motives of Lesya Ukrainka's lyrics gives grounds to speak about the dualistic nature of the poet's worldview. It is proved that the lyrical heroine of the poem "Sinner", whose position is close to the author, is prone to "rational" belief in a number of social ideas, the leading place among which belongs to the idea of freedom. It is noted that, rethinking the Old Testament events in the poetry "In the Desert" and drawing a parallel between the history of Israel and Ukraine, the author is talking not only about national enslavement. The work also deals with such fundamental problems of human existence as guilt, fear, despair, helplessness, which arise in "borderline situations" and contribute to fateful decisions, conscious choice of freedom.

An attempt is made to investigate the sources of the motive of the victim in the poetry of Lesya Ukrainka and the motive of love and hate. It is noted that the writer's interest in the topic of sacrifice has a psychological basis, and, at the same time, is related to the original source - the Bible.

Having analyzed the poems of Lesya Ukrainka, which make up the collection "Thoughts and Dreams", we can conclude that the main way of realizing the dialogue with the Book of Books in the lyrics of Lesya Ukrainka is the transformation of plots and images, the source of which is the Bible, as well as the inclusion of biblical quotations, allusions, reminiscences. Therefore, the writer's appeal to the text of the Holy Scripture appears as a way of rethinking important philosophical, ethical and emotional-psychological problems.

Key words: Lesya Ukrainka, Bible, the poetic collection "Thoughts and Dreams", sin, sacrifice, light, darkness, love, hate.

Жванія Людмила Вікторівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій Волинського національного університету імені Лесі Українки, докторант, <https://orcid.org/0000-0003-1864-2119>; zhvania@ukr.net